

תשובות קצרות

1. גולמי חרקים בזיתים / הרב יואל פרידמן

שאלה | כבשו זיתים במים עם מלח ובעת שהזיתים היו מוכנים מצאו 4 גלמים של חרקים - האם מותר לאכול את הזיתים?

תשובה | נפסקה הלכה שאם נמצאו שניים או שלושה חרקים בתבשיל - אין לאוכלו ללא סינון, כמבואר ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' פד סעי' ט): 'ויש מי שאומר דהני מילי שלא נמצאו אלא אחד או שנים, אבל שלושה או ד', הכל אסור...'; ומקור הדין מובא בר"ן (על הרי"ף חולין דף יט ע"ב) בשם הראב"ד, ובטעם הדבר כתב שאנו מניחים שאם נמצאו הרבה חרקים בתבשיל, מסתבר שיש שם נוספים: 'דכיון שנמצאו שם כל כך הוחזק תבשיל זה שיש שם יותר'. לאור זאת מחדש המהרש"ל (חולין פ"ג אות ק) שאנו חוששים רק לחרקים שרגילים להימצא בפירות ובירקות של התבשיל, אך אם אינם חלק אינטגרלי מהתבשיל, אין חוששים לכך, וזו לשונו:

ונראה דוקא במה שמצוי בהם הכנימה אלא שלא בדק כדינו הוא דאמרינן הכי, אבל בדבר שאין מצוי בהן כנימה, וכ"ש מאכל שאין דרך להתליע כלל, דאמרינן מעלמא נפל, ולא חיישינן לטפי מהני שנמצאו...

לאור הנ"ל יש לברר מה טיבם ומה טבעם של הגלמים במי המלח. שאלתי את האגרונום, ד"ר מרדכי שומרון, והוא אמר שלפי הנראה הגלמים האלו הגיעו יחד עם הזיתים והעלים בתחילת הקטיף ואיסוף הזיתים, ומשם נפלו למים עם המלח. לא מתקבל על הדעת שמקורם בזיתים לאחר תחילת הכבישה, כי מי מלח אינו מקום שמאפשר חיים והפיכת זחלים לגלמים. לכן גם אם מצאנו ארבע גלמים אין אנו חוששים שמא יש נוספים כי כאמור מקורם מעלמא ולא מן הזיתים עצמם. מאידך גיסא כמו בכל הזיתים הכבושים בפרט מזיתים שאינם מטופלים ומעצי זית שמצויים בגינות, יש לבדוק היטב אם לא מצויה עקיצה על הזיתים - כתמים חום כהה או שחור, שמהווים אינדיקציה ברורה לנגיעות הזיתים. לאחר זמן התברר שהזיתים לא הוכנסו לתוך מים עם מלח אלא למלח גס בלבד. כמו כן לפני הכנסתם למלח בדקו כל זית לוודא שאין בו חור, ואין זה מסתבר שהיו עלים יחד עם הזיתים. לאחר בירור חוזר עם ד"ר מרדכי שומרון, הוא אמר שלא מסתבר שהגלמים התפתחו מהזחלים שבזיתים לאחר הכנסתם למלח, כי המליחות אינה מאפשרת סביבת חיים לחרקים ולכן לא ייתכן שהתפתחו משם הגלמים. לכן נראה יותר שהגלמים הוכנסו ביחד עם הזיתים וכנ"ל.

לסיכום, יש לזרוק את הגלמים¹ ומותר לאכול את הזיתים לאחר בדיקה שאין על הזיתים עקיצות שמהוות סימן למציאות זחלים. יש לציין שהבדיקה אינה של חורים בזיתים אלא של עקיצות. יש להסתכל היטב על הזית ולראות אם יש נקודות עם שינוי בצבע, חום ושחור, שכאמור מהוות סימן לזחלים בתוך הזית.

2. נענע לבשמים מטבל / הרב יואל פרידמן

שאלה | נענע שקטפו מהגינה - האם מותר להריח במוצ"ש ולברך 'בורא מיני בשמים' בלא להפריש תרו"מ?

תשובה | נענע אינה כאותם עלים שרק מיועדים לתה ואשר לגביהם יש מחלוקת האם חייבים בתרו"מ.² כיוון שיש רבים האוכלים את הנענע בסלטים שונים, מסתבר שיש להפריש ממנה תרו"מ. השימוש של הרחת העלים של הנענע אינה אכילה אלא הנאה, והשאלה אם איסור טבל הוא רק איסור אכילה או גם איסור הנאה. בגמרא (שבת כו ע"א) נאמר:

תנו רבנן: אין מדליקין בטבל טמא בחול, ואין צריך לומר בשבת... אבל טבל טמא, מאי טעמא? - אמר קרא: ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי בשתי תרומות הכתוב מדבר, אחת תרומה טהורה ואחת תרומה טמאה. מה תרומה טהורה - אין לך בה אלא משעת הרמה ואילך, אף תרומה טמאה - אין לך בה אלא משעת הרמה ואילך.

הגמרא מחפשת מקור לכך שאסור להדליק טבל טמא, ומשווה טבל לתרומה. התורה גם משווה בין תרומה טמאה לתרומה טהורה. היא נתנה לכהן את 'תרומת' - בלשון רבים - תרומה טהורה לאכילה ותרומה טמאה להדלקה. ומפרש רש"י, כמו שתרומה טהורה ניתנת לאכילה רק משעת הרמה ואילך, שכן לפני כן טבל אסור ויש בו מיתה בידי שמיים, כך גם תרומה טמאה מותרת בהדלקה רק משעת הרמה ואילך. אך בעודו טבל אסור בהדלקה, ומכאן שטבל אסור בהנאה. התוספות מחדשים בכמה מקומות³ שרק איסור הנאה של כילוי אסור בטבל אך אין איסור הנאה מן הטבל אם זו אינה גורמת לכילוי ולאיבוד הפרי. וזו לשון התוספות (שבת כו ע"א ד"ה אין):

... דילפינן טבל טהור מטבל טמא מה טבל טמא אין לך בו שום הנאה של כילוי אלא מהרמה ואילך אף טבל טהור כן אבל הנאה שאינה של כילוי שרי דלא מצינו בשום מקום שיהא טבל אסור בהנאה...

והתוספות מביאים ראיה שגם בתרומה לא מצאנו איסור הנאה שאינה של כילוי, מן המשנה⁴ שמתירה לערב בפירות של תרומה עירובי חצרות ותחומין עבור ישראל, כי פירות אלו נחשבים אוכל, ואף שהישראל נהנה מן התרומה. וכן משמע מדברי הרמב"ם (הל' מעשר פ"ו ה"ב):

1. הזחלים שבתוך הגלמים אסורים אף שכבר אינם שורצים על הארץ, כי לא פקע איסורם, ואילו המעטפת אסורה מדרבנן, ע"י רמב"ם, הל' מאכלות אסורות פ"ד הי"ח, וע"ע שו"ת אחיעזר, ח"ג סי' לג ס"ק ה.

2. ע"י ספר התורה והארץ ד, עמ' 10-26.

3. תוספות, שבת כו ע"א ד"ה אין מדליקין; תוספות, פסחים ט ע"א ד"ה כד; תוספות מנחות סז ע"ב ד"ה כד; תוספות, יבמות סו ע"ב ד"ה לא יאכילנה; ר"ש תרומות פ"א מ"ט ד"ה לא יאכילנה.

4. משנה, עירובין פ"ג מ"א.

אין מדליקין בטבל טמא אפילו בחול ואין צריך לומר בשבת שנאמר את משמרת תרומותי מה תרומה טהורה אין לך בה אלא משעת הרמתה אף תרומה טמאה אין לך ליהנות בה אלא משעת הרמתה ואילך.

ה'משנה למלך'⁵ מאריך ומביא מחלוקת ראשונים האם איסור ההנאה בתרומה ובטבל הוא איסור מדאורייתא או מדרבנן. נראה שדעת התוספות שלמדו מן הפסוק 'משמרת תרומתי' שהאיסור הוא מדאורייתא ואילו דעת ר' משה ב"ר אברהם מבעלי התוספות,⁶ היא שהאיסור הוא מדרבנן, ולפי זה, ר' משה ב"ר אברהם מסביר את המשנה (תרומות פי"א מ"י):
מדליקין שמן שרפה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלין ועל גבי החולין ברשות כהן...

ואף שהישראל נהנה מן התרומה, התירו לצורך רבים בבית הכנסת וכן לצרכים מיוחדים אחרים.

מהו יסוד ההבחנה בין הנאה של כילוי לבין שאר הנאות? מסביר הגר"ז הלוי סולובייצ'ק,⁷ שאיסור ההנאה בתרומה אינו כשאר איסורי הנאה אחרים. אסור ליהנות מן התרומה מפני שבזה מונע את הנתנה והשימוש של הכהן - 'תרומה ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה' (תוספתא תרומות פ"ט הי"א). איסור ההנאה אינו איסור עצמי כדוגמת איסור ההנאה בעבודה זרה וערלה. לכן הנאה שאינה של כילוי שאינה מונעת את האכילה והשימוש של הכהן אינה אסורה.

לסיכום, מותר לקטוף עלי נענע לצורך הרחתם בברכת מיני בשמים ואין צורך להפריש מהם תרומות ומעשרות.⁸ מובן שזה מותנה בכך שאין ממוללים את העלים, שכן יש בכך הפסד וכילוי.

3. תרומות ומעשרות מפירות ספק טבל שיצאו לחו"ל / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | אנשים הקונים בחו"ל פירות או ירקות מארץ ישראל והם אינם יודעים אם הפרישו מהם תרומות ומעשרות, כיצד עליהם לנהוג? את השאלה ניתן לחלק לשתיים: האם יש חובת הפרשת תרומות ומעשרות מפירות ייצוא? ואם כן האם יש להפריש תרומות ומעשרות בחו"ל, כאשר קיים ספק אם הפרישו מהם?

תשובה | א. חובת הפרשה בארץ על פירות ייצוא

ביחס להפרשת חלה שנעשתה בחו"ל מתבואת הארץ, קיימת מחלוקת תנאים במשנה,⁹ וזו לשונה:

פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבים בחלה יצאו מכאן לשם ר' אליעזר מחייב ור' עקיבא פוטר.

ופסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"א הכ"ב) כדעת רבי עקיבא, גם ביחס לתרומות ומעשרות, וז"ל:

5. משנה למלך, הל' תרומות פ"ב הי"ד.

6. ר"ש, שם.

7. שיעורי ר' משולם דוד הלוי, מנחות סז ע"ב.

8. עי' כרם ציון, תרומות הלכות פסוקות פ"ג סעי' ט.

9. משנה, חלה פ"ב מ"א.

פירות ארץ ישראל שיצאו לחוצה לארץ פטורין מן החלה ומן התרומות ומן המעשרות, שנאמר: אשר אני מביא אתכם שמה...¹⁰ וכן פסק השלחן ערוך.¹¹ אלא שנחלקו המפרשים אם פטורים מלהפריש תרומות ומעשרות מפירות ארץ ישראל שיצאו לחו"ל בכל מקרה, או רק במקרים מסוימים. לדעת הב"ח¹² פירות הארץ שיצאו לחו"ל פטורים מתרומות ומעשרות אף אם נגמרה מלאכתם בארץ.¹³ מאידך, הרדב"ז¹⁴ פירש בדעת הרמב"ם שרק אם גמר המלאכה היה בחו"ל הפירות פטורים מהפרישה. אך פירות הארץ שנגמרה מלאכתם בארץ חייבים בתרומות ומעשרות, כיוון שכבר נעשו טבל גמור, ולא ייתכן שיפקע מהם איסור זה על ידי הוצאתם לחו"ל.¹⁵ ויש שכתבו שאף אם נגמרה מלאכתם בארץ, אך כבר בשעת גמר המלאכה דעת הבעלים הייתה להוציאם לחו"ל הפירות פטורים מתרומות ומעשרות.¹⁶ צריך לציין שיש מהאחרונים שהסתמכו על דעת הב"ח שהפטור הוא מוחלט בצירוף צדדים נוספים להקל, כגון כאשר בשעת גמר המלאכה דעתו הייתה גם למכור את הפירות.¹⁷ לעומת זאת, הראב"ד¹⁸ סובר שחכמים חייבו להפריש תרומות ומעשרות מפירות הארץ שיצאו לחו"ל בכל מקרה,¹⁹ וזאת משני נימוקים:

10. עפ"י הפסוק במדבר טו, יח: אשר אני מביא אתכם שמה וכפי שדרשו בירושלמי, חלה פ"ב ה"א: שמה אתם חייבים ובחו"ל פטורים; ומכאן שתבואה שיצאה לחו"ל פטורה מהפרישת חלה מהתורה. והשווה זאת הרמב"ם לתרומות ומעשרות שדומים לחלה, ועי' על כך רדב"ז וכו"מ, הל' תרומות פ"א הכ"ב; וביאור הגר"א, על שו"ע יו"ד סי' שלא ס"ק כט. יש לציין שבמעדני ארץ, תרומות פ"א הכ"ב אות ב ד"ה ולכן נראה, ביאר שהרמב"ם הסתמך על דרשת חז"ל בה הפטור נאמר במפורש גם ביחס לתרומות ומעשרות, כפי הגרסה בספרי שלח: 'פטורין מן החלה ומן המעשר', או שהרמב"ם הסתמך על דברי התוספתא, תרומות פ"ב ה"ג: 'והיוצא לחוץ לארץ אינו חייב לפי חשבון'.
11. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יב.
12. ב"ח, יו"ד סי' שלא ד"ה ומ"ש.
13. וכן דייק המעדני ארץ, תרומות פ"א הכ"ב אות א, מלשון המהר"י קורקוס והכס"מ, הל' מעשר פי"ג ה"ד; אולם כפי שציין הגרש"ז אויערבך בספרו מעדני ארץ שם, מדברי הכס"מ, תרומות פ"א הכ"ב, לא נשמע שהפטור הוא מוחלט.
14. רדב"ז, תרומות פ"א הכ"ב ד"ה פירות א"י.
15. וכן כתבו המשנה למלך, תרומות פ"א הכ"ב ד"ה פירות א"י, והמנחת חינוך, מצווה שפה ד"ה תבואות א"י, וכן נראה מדברי הגר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כט, הסובר שפירות אשר גמר מלאכתם אינה פעולת תיקון בגוף הפרי, הולכים לפי מקום גידולם, ממילא כל הפירות למעט דגן, תירוש ויצהר מתחייבים בתרומות ומעשרות כיוון שגדלו בא"י. האחרונים דנו בדבריו, האם לדעתו התלישה מהעץ היא פעולת הגמר מלאכה, כפי שכתב החזו"א, מעשרות סי' ג ס"ק כד-כה, או שמקום הגידול הוא הקובע כפי שכתב הגרש"ז אויערבך בשו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נו; כדבריו משמע בספר תורת הארץ, פ"ד אות ו ד"ה בדעת הגר"א; ועי' משפטי ארץ, פ"ג הערה מד.
16. כן כתב בשו"ת מהרש"ם, ח"א סי' עב, והקל לצורך קיום ד' מינים בסוכות כשאין אפשרות להפריש מאתרוג אחר, וכן הגר"א קוק בשו"ת משפט כהן, סוף סי' מו, הקל בצירוף קולא נוספת. אמנם החזו"א, דמאי סי' טו ס"ק ד ד"ה ופירות המובאין, דחה סברה זו באופן מוחלט, אך במעדני ארץ, תרומות פ"א הכ"ב, הביא סימוכין לשיטה זו, וכן הגר"ש ישראלי בספרו חוות בנימין, ח"א סי' ג אות ב, האריך לאשש סברא זו, אף שהם לא סמכו ידיהם להקל כמותה למעשה, באופן מוחלט.
17. הרא"ז מלצר, כרם ציון, ח"ב; אבן האזל, עמ' קכח-קלד, וכן בספר עשר תעשר, הלכה כא ד"ה פירות ארץ ישראל; משום שאדם שגומר פירות על מנת למוכרם מוריד את דרגת החיוב מחיוב תורה לחיוב דרבנן, אף בזמן שחובת הפרשת תרומות ומעשרות היא מן התורה, כפי שפסק הרמב"ם, הל' מעשר פ"ב ה"א: אבל הגומר למכרן פטור מן התורה וחייב מדבריהם.
18. ראב"ד, הל' תרומות פ"א הכ"ב.
19. כך פסק בשו"ת המבי"ט, ח"ב סי' קצו, וכן פסק בדרך אמונה, הל' מעשר פי"ג ה"ד באה"ל סוף ד"ה בכל א"י; המבי"ט (שם) הסתמך על דברי הרמב"ם, הל' מעשר פי"ג ה"ד, שיש חיוב מדרבנן להפריש

א) כיוון שמפירות שגדלו בארצות הסמוכות לא"י חייבים להפריש תרומות ומעשרות מדרבנן, כל שכן בפירות שגדלו בארץ אף שמיועדים לייצוא.

ב) אם נתיר לאכול פירות שיצאו מהארץ לחו"ל, עלולים להסיק מכך, שמותר לאכול פירות טבל גם בארץ.²⁰

למעשה נפסק שפירות המיועדים לייצוא אם נגמרה מלאכתם בארץ, יש להפריש מהם תרומות ומעשרות,²¹ אך ללא ברכה מחמת הספק ההלכתי.²²

ב. חיוב הפרשת תרומות ומעשרות לקונים פירות הארץ בחו"ל

מכאן לשאלה השנייה: כיצד ינהג אדם הקונה בחו"ל מפירות הארץ והוא אינו יודע אם הפרישו מהם תרומות ומעשרות? כך נאמר במשנה (דמאי פ"ב מ"א): 'ואלו דברים מתעשרין דמאי בכל מקום...'²³ ונחלקו המפרשים בפירוש המושג 'בכל מקום': ב'פירוש המשנה לרמב"ם' עפ"י תרגומו של הרב קפאח,²⁴ ביאר: 'בין בארץ ישראל שהחזיקו בה עולי בבל בין בשאר הארץ, ואין הכוונה שבכל מקום בעולם צריכים להפריש תרומות ומעשרות מחמת הספק גם מפירות דמאי שיצאו מארץ ישראל.²⁵ וכן דייקו המהר"י קורקוס וה'כסף משנה'²⁶ מלשון הרמב"ם (הל' מעשר פי"ג ה"ד), שכתב:

פירות שידוע שהן מפירות הארץ... מתעשרין דמאי בכל ארץ ישראל ובסוריא וכן כל כיצא בפירות אלו.

משמע מדבריו, שיש להפריש פירות דמאי מחמת הספק, רק מפירות א"י שיצאו לסוריא, ולא מפירות שיצאו לשאר ארצות חו"ל. ולכן פשוט דבריו היא שכאשר מדובר בפירות דמאי שקיים ספק אם הפרישו תרומות ומעשרות מהפירות בארץ ישראל, והם יצאו לחו"ל אין צריכים להפריש מהם תרומות ומעשרות מחמת הספק. כך נראה לכאורה גם מן הר"ש והרע"ב (דמאי פ"ב מ"א ד"ה בכל מקום) שכן כתבו: 'אפילו מכזיב ולהלן אם לקחן מעם הארץ דבידוע שמארץ ישראל באו דמינכרן'. אולם הרא"ש (דמאי פ"ב מ"א ד"ה בכל מקום) כתב כלשון הר"ש, והוסיף שתי מילים: 'אפילו מכזיב ולהלן בחוצה לארץ, ודייק מכך הרש"ז אויערבך בספרו 'מעדני ארץ'²⁷ שדברי הרא"ש מבארים גם את דעת הר"ש, וממילא גם את

מפירות הארץ שיצאו לחו"ל שמהם הם מא"י. אולם רוב האחרונים למדו שדברי הרמב"ם מתייחסים רק לפירות היוצאים מתחום עולי בבל, לתחום עולי מצרים או לסוריא.

20. בביאור מחלוקת הרמב"ם והראב"ד, עי' כרם ציון, תרומות ח"א עמ' תכב.

21. עי' כרם ציון, תרומות הלכות פסוקות פכ"ה סעי' ג; מעדני ארץ, תרומות פ"א הכ"ב; ובספר המעשר והתרומה, פ"ג הט"ז הערה כז, שנקטו להחמיר גם כשהתכוון למוכרם.

22. כן הכריע למעשה הר"ש ישראלי בחוות בנימין, ח"א סי' ג, משום שחשש לשיטת הראב"ד (שם). וזו הייתה ההנחיה של הרבנות הראשית לישראל במשך עשרות שנים, עד שהשתנתה שאין להפריש תרומות ומעשרות מפירות המיועדים לייצוא.

23. עי' לעיל (הערה 2) שלאור משנה זו דנו האחרונים בשיטת הרמב"ם בנוגע לחיוב הפרשת תרומות ומעשרות מפירות ייצוא.

24. פירוש המשנה לרמב"ם (מהד' מוסד הרב קוק), דמאי פ"ב מ"א.

25. ועי' בתוס' יו"ט, שם, שהבין שדברי הרמב"ם בפירושו למשנה סותרים את דבריו בהל' תרומות פ"א הכ"ב, אולם כפי שציין הרב יוסף קאפח, דמאי פ"ב מ"א הערה 3, לפי תרגומו, אין כלל סתירה בדברי הרמב"ם. וכן פירשו דבריו בפיהמ"ש, שם: חידושי מהרי"ה, דמאי פ"ב מ"א ד"ה בכל מקום; תוס' אנ"ש, שם ד"ה בכ"מ; שושנים לדוד, דמאי פ"ב מ"א ד"ה תו"ט; מעדני ארץ, תרומות פ"א הכ"ב.

26. מהר"י קורקוס וכו"מ, הל' תרומות פי"ג ה"ד.

27. מעדני ארץ, תרומות פ"א הכ"ב אות א ד"ה וזה שרבים.

דעת הרע"ב שנקט כדבריהם, שדין דמאי נוהג בפירות הארץ שיצאו גם 'בחול' ממש,²⁸ כלומר לכל ארצות חו"ל. בנוסף לכך יש מקום לומר שאף הרמב"ם שהקל, הקל דווקא בפירות דמאי כשרוב עמי הארץ היו מעשרים, ורק מיעוט אינם מעשרים, אך כאשר המצב הוא מצב של ספק טבל יודה הרמב"ם שהם חייבים בתרומות ומעשרות. בפרט שכיום הוא 'ספק הקרוב לוודאי' שלא הפרישו תרומות ומעשרות בארץ, כפי המנהג הנפוץ כיום שאין מפרישים תרומות ומעשרות בארץ מפירות שיוצאים לחו"ל. למעשה: מי שקונה בחו"ל מפירות הארץ ואינו יודע אם הפרישו מהם תרומות ומעשרות, עליו להפריש תרומות ומעשרות ללא ברכה, ואין לו להקל שלא להפריש בחו"ל מחמת הספק.

4. דיני מקדמה לאולם שהתבטל מחמת מלחמה (מכת מדינה) / הרב אריאל בראלי

שאלה | שילמתי מקדמה לאולם לחתונה כבר בחודש שבט, והאירוע שהיה אמור להתקיים בסוף אדר, בוטל עקב המלחמה, משום שלאולם אין מרחב מוגן. אני רוצה לערוך את האירוע בזמן שתכננו אבל מקום אחר שיש בו מרחב מוגן, ובעל האולם מסרב להחזיר את המקדמה בטענה שזו מהותה של המקדמה, ומבחינתו ניתן לקיים את האירוע לאחר המלחמה. האם הוא רשאי להחזיק במקדמה?

תשובה | כאשר לא ניתן לקיים חתונה בזמנה המקורי, אך קיימת אפשרות מעשית לערוך את החתונה באותו תאריך במקום אחר המתאים לנסיבות, כגון מקום שיש בו מרחב מוגן, הרי שלזוג יש טענת 'מקח טעות' על ההתקשרות עם האולם, ויכול הוא לבטל את האירוע ולהשתחרר מן ההתקשרות. טענת בעל האולם כי ניתן לדחות את החתונה לתאריך אחר אינה מתקבלת, שכן מבחינת הזוג עצם הדחייה והשינוי בלוח הזמנים הוא שינוי מהותי, הפוגע בעצם העסקה, ומצדיק את ביטולה.²⁹ יסוד הדבר עולה מן המשנה בבבא מציעא (פ"ו מ"ב):

שכר את החמר ואת הקדר להביא פירות וחלילין לכלה או למת, ופועלין להעלות פשתנו מן המשרה, וכל דבר האבד, וחזרו בהן - מקום שאין שם אדם, שוכר עליהן או מטען.

מכאן למדנו שדבר הקשור לזמן מיוחד, כגון חלילין לכלה ביום חתונתה, אינו ניתן לדחייה כרצון המעסיק, אלא הזמן עצמו הוא חלק מהותי מן ההתחייבות; וכך נפסק להלכה ב'שלחן ערוך',³⁰ שדבר האבוד או הזמני אינו סובל דחייה שרירותית. לגבי טענת בעל האולם

28. לדעתו, בתוספת המילים 'ולהלן בחו"ל' משמע שהם החמירו לא רק בתחום עולי מצרים שלעיתים מוגדר כחו"ל, אלא גם בפירות ארץ ישראל שהגיעו לארצות חו"ל הרחוקות, אף שמה שגדל שם פטור מחיוב תרומות ומעשרות.

29. עיין שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ב סי' קסט שכתב שלא דוחים חתונה 'מחויב הוא בפו"ר אין להם לדחות החתונה אפילו לזמן קצר בשביל אבלות האב והאם'.

30. שו"ע, חו"מ סי' שלג סעי' ה.

ש'מקדמה לעולם נשארתי בידיו' - הרי שיש ביסוס הלכתי לכך שמקדמה היא מוחלטת.³¹ אך עדיין יש לחלק בין ביטול אירוע מצד הלקוח, אפילו מחמת אונס פרטי, כגון פטירה במשפחה וכדומה, לבין מצב של 'מכת מדינה', כדוגמת מלחמה המשביתה את כלל האולמות שאין בהם מרחב מוגן. מן הגמרא³² עולה, שכשאדם מתחייב באופן הכולל מקרה של אונס, אין כוונתו בדרך כלל לאונס קיצוני ובלתי צפוי לגמרי, אלא לאונסים שכיחים יחסית; ואילו 'מכת מדינה' נחשבת אונס שאינו שכיח ואינו עולה על הדעת שיתרחש, ולכן אין אומרים שהצדדים קיבלו על עצמם מראש גם מצב קיצוני כזה. וכעין זה פסק רמ"א (חו"מ סי' שיב סעי' יז), לגבי משכיר בית שנשרף: 'נשרף כל העיר הוי מכת מדינה, ומנכה לו מן שכירותו מה שלא דר בו, בין הקדים לו שכרו או לא',³³ כלומר, גם אם השוכר שילם מראש, מחזירים לו את מה ששילם על הזמן שלא ניתן להשתמש בנכס מחמת מכת מדינה. בנידון דידן, נוסף לכך שגם מצד דין 'מכת מדינה' יש מקום לחייב את בעל האולם להחזיר את המקדמה, הרי בפועל גם לא נגרם לו הפסד מעשי מן הביטול, שכן ממילא, מחמת המלחמה והיעדר מרחב מוגן, לא ניתן היה לקיים באולם אירועים באותו מועד. נמצא שהאולם אינו מפסיד אירוע אחר.

לסיכום, בעל האולם חייב להחזיר לך את המקדמה, מאחר שאי אפשר לקיים את האירוע במתכונתו ובזמנו, והזוג רשאי לראות בכך 'מקח טעות', ולקבל החזר מלא כשמדובר ב'מכת מדינה'. אם הוציא בעל האולם בפועל הוצאות מיוחדות עבור האירוע שלך, שהן הוצאות מתכלות ובלתי ניתנות לשימוש חוזר, כגון פרחים ייחודיים, הדפסות אישיות וכדו', ניתן לנכות הוצאות אלו מן הסכום המוחזר.

5. תשלום על זמן שהייה במרחב מוגן בזמן עבודה

שאלה | הזמינו אותי לנקות לפסח למשך שמונה שעות. במשך העבודה היו ארבע אזעקות, שביחד הצטבר מהן זמן של שעה שלמה שלא עבדתי בפועל. האם אני זכאי לתשלום גם על שעה זו?

תשובה | בדרך כלל פועל שהתחיל בעבודה זכאי לקבל את כל שכרו, מפני שעצם התחלת המלאכה נחשבת כעין קניין המחייב את בעל הבית בשכר העבודה. כך כתב הרמב"ן (חידושי רמב"ן, בבא מציעא עו ע"ב): 'כשם ששאר דברים נקנין בקנין, כך שכירות פועלים נקנית בתחילת מלאכה... ונשתעבד לו בעל הבית בתחילת מלאכה'. ההסבר לכך הוא שכאשר הפועל מתחיל בעבודתו, פירוש הדבר שהוא סומך על הבטחת המעביד לשלם לו את שכרו, ומנגד המעביד סומך על התחייבות הפועל להשלים את מלאכתו; סמיכות דעת הדדית זו יוצרת חיוב משפטי מחייב לשני הצדדים. חיוב השכר קיים גם במקרה של אונס שמנע מן הפועל להמשיך בעבודתו. כך מתבאר בגמרא,³⁴ בפועלים שנשכרו להשקות שדה מן הנהר ולפתע פסק הנהר באמצע היום מלזרום, עד שלא יכלו לבצע את עבודתם. שם נאמר

31. עיין ש"ך, חו"מ סי' פא ס"ק עט, לגבי מי שטוען כי שילם בטעות: 'דכיון שנתן מעות שאני, דלא עבד כולי האי מעשה נתינה אא"כ הוא ברור, ואין אחר מעשה נתינת המעות כלום'.

32. גיטין עג ע"א.

33. וכן כתב לגבי מכת מדינה - בסימן שכא סעיף א: 'כל מקום שמנכה לו אין חילוק במה שעבר או להבא'.

34. בבא מציעא עו ע"ב.

שהמעביד משלם להם 'כפועל בטל', כלומר שכר מופחת בעד הזמן שבו עמדו לרשותו אף שלא עבדו עבודה מלאה. אמנם הגמרא אומרת שיש לבחון למי היה מידע מראש על אפשרות האונס: אם הפועל ידע על כך - יזו על התחנתונה ובעל הבית פטור מלשלם לו על הזמן שבטל; אם רק בעל הבית ידע על אפשרות כזו ולא יידע את הפועל - נחשב הדבר לאשמת בעל הבית, והוא חייב לשלם לפועל כשכר פועל בטל. ואם שניהם ידעו על האונס - הפועל הוא המפסיד. כך נפסק ב'שלחן ערוך',³⁵ שבמקרה שהפועל ידע שיש היתכנות לאונס - בעל הבית פטור מלשלם; אולם הרמ"א מוסיף שבמקרה של 'מכת מדינה' - יד הפועל על העליינה וחייב לשלם לו את שכרו, והפנה לסימן שכא סעיף א, שם מבואר שב'מכת מדינה' נשאר התחייבות בעינה והפועל גובה את שכרו. בנידון זה, שני הצדדים מודעים למציאות המלחמה והאזעקות, ולא התנו במפורש כיצד לחשב את זמן השהייה במרחב המוגן. מצד אחד, זהו אונס כללי של 'מכת מדינה', שבו יש מקום לחייב את בעל הבית בשכר הפועל; מצד שני, הפועל יודע מראש שיש אזעקות תכופות, וממשיך לקבל עליו את העבודה במסגרת תנאי המציאות הידועים. לכן, למעשה, נראה שיש לנהוג כאן בדרך של פשרה: מאחר שמלחמה והאזעקות הן 'מכת מדינה', ומנגד שניהם ידעו על המציאות הזו ולא קבעו תנאים ברורים, נכון לחלק את ההפסד בין הצדדים, ולשלם על זמן השהייה במרחב המוגן באופן חלקי - כך שהשעה שבה לא עבדת בפועל תשולם באופן יחסי, כמחצה או שיעור מוסכם אחר, המבטא חלוקת נזק שווה בין העובד לבעל הבית.

6. תשלום למטפלת בימי מלחמה - מכת מדינה / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני מטפלת בביתי וזו פרנסתי היחידה. עקב המצב אינני יכולה לעבוד, מפני שאין לי ממ"ד בשביל כל הילדים, והשאלה היא: האם אני רשאית לגבות מן ההורים עבור התקופה הזו של ימי המלחמה?

תשובה | בדרך כלל, כאשר נוצר אילוץ חיצוני שמפסיק את המשך העבודה - כגון אונס פתאומי שאינו תלוי באחד מן הצדדים - ההפסד הוא של העובד והוא איננו יכול לדרוש את שכרו המלא. כך מבואר בגמרא,³⁶ בפועל שנשכר להשקות שדה ממעיין סמוך, ופתאום יבש המעיין - נפסק שם שהפועל מפסיד את שכרו, שכן מדובר באירוע לא צפוי, הנחשב ל'ביטול מחמת אונס', ושני הצדדים לא היו יכולים לצפות זאת מראש. לעומת זאת, כאשר אחד מן הצדדים ידע מראש על אפשרות סבירה של ביטול העבודה ולא יידע את חברו - האחריות נופלת עליו; הגמרא מביאה לכך דוגמה, כאשר ירד גשם לפני תחילת העבודה, והמעסיק, שידע על הגשם, לא הודיע לפועלים, שאינם תושבי המקום, שלא יבואו להשקות את השדה, ובמקרה כזה, מאחר שהמעסיק ידע והם לא ידעו, עליו לשלם להם את הנזק שנגרם להם. לאור עקרונות אלו היה מקום לומר, לכאורה, שגם במקרה שלך - שהמלחמה פרצה לפתע ושני הצדדים, גם את וגם ההורים, לא ידעו על כך ולא יכלו לחזות זאת מראש - ההורים יהיו פטורים מתשלום, שכן לא הייתה כאן רשלנות של אחד מהצדדים אלא אונס גמור. אולם מלחמה אינה דומה לכל אילוץ מקומי רגיל, אלא נחשבת בהלכה ל'מכת מדינה', כלומר פגיעה רחבה וכללית המשביתה את הציבור כולו, ובנושא זה נחלקו הדעות האם קיימת חובת

35. שו"ע, חו"מ סי' שלד סעי' א.

36. בבא מציעא עז ע"א.

תשלום למטפלת וכמה. לדעת הרמ"א,³⁷ כאשר המניעה היא כללית ופוגעת בכולם - כגון מכת מדינה - אין זה פוטר מעיקר ההתחייבות, וההתחייבות של ההורים לשלם למטפלת נשארת במקומה, אלא שיש לנכות ממנה את ההוצאות שנחסכו למטפלת, כגון אוכל, נסיעות וכדומה. מאידך, אחרונים רבים הקשו על דברי הרמ"א, ולדעתם דווקא מכת מדינה היא סיבה חזקה יותר לפטור לגמרי את ההורים מתשלום, כיוון שגם הם נפגעו וחדלו מלקבל את השירות שלא באשמתם, וממילא אינם חייבים בשכר שלא קיבלו את תמורתו; ובמצב כזה, שיש מחלוקת בדיני ממונות ואיננו יודעים את הדין בבירור, הכלל הוא 'המוציא מחברו - עליו הראיה', ולכן באופן פשוט ההורים פטורים מתשלום על התקופה שלא קיבלו בפועל את השירות, אלא אם כן שילמו מראש. אולם, למעשה כתב ה'חת"ם סופר' (ספר הזכרון, עמ' נא), שכאשר מדובר במכת מדינה, נכון לחלק את הנזק בין שני הצדדים, וזו לשונו: ואתם תבצעו הדין על דרך הפשרה, לשלם החצי ויפסיד המלמד החצי. וטעמי ונימוקי, כי זה הוא ברור שהוא כדין מכת המדינה... ומסברא נראה דמזל שניהם גרם, על כן עשיתי פשר מרצון שניהם וחפצם, שיהיה ההפסד על שניהם, אבל דין תורה לא ידעתי, עד יבוא מי שלבו יותר שלם ויוציא דין לאמתו.

לאור דבריו, ההורים ישלמו מחצית מן השכר המוסכם, לאחר ניכוי ההוצאות שנחסכו לך בתקופה זו.

יש להוסיף מספר מגבלות מעשיות:

(א) אם המדינה תפצה אותך על ימי המלחמה, מן הדין יהיה עלייך להחזיר להורים את הסכום שקיבלת, כדי שלא תקבלי שכר כפול על אותו זמן - גם מן ההורים וגם מן הפיצויים.

(ב) אם יעבור פרק זמן ארוך (כגון חודש) מתחילת המלחמה, ההורים רשאים להודיע לך באופן ברור שהם מסיימים את ההתקשרות ומוציאים את הילד מהמסגרת שלך; מרגע הודעה זו ולהבא הם יהיו פטורים לחלוטין מתשלום, שכן אין כאן עוד התחייבות מתמשכת, אולם מנגד - לא יוכלו לאחר סיום המלחמה לדרוש להחזיר את הילד אלייך על סמך ההסכם הקודם, אלא יצטרכו לפתוח הסכם חדש לפי תנאים שיוסכמו אז.

(ג) ימי חופשת פסח שמקובל לשלם עליהם גם בשנה רגילה - התשלום על ימים אלו יישאר במלואו, כפי שנקבע מלכתחילה, אף בתקופת המלחמה.

לסיכום, בימי מלחמה, הנחשבת למכת מדינה, אין חיוב ברור על ההורים לשלם שכר מלא על התקופה שבה לא סופק השירות, ויש אומרים שיש לפטור אותם לגמרי, אולם לפי הכרעת ה'חת"ם סופר' נכון לחלק את הנזק, ולכן על ההורים לשלם מחצית מן השכר המוסכם, אחרי ניכוי הוצאות שנחסכו, כפוף לכך שיהיה החזר אם יתקבל פיצוי מהמדינה. בחופשות שמשלמים עליהן בדרך כלל, כגון ימי פסח, ישולם תשלום מלא כבשאר השנים.

37. רמ"א, חו"מ סי' שכא סעי' א.

7. קניית כרטיס הגרלה מכספי מעשר / הרב נעם אלטמן

שאלה | האם מותר לקנות כרטיס להגרלה של 'עזר מציון' מכספי מעשר?

תשובה | קיימת הבחנה הלכתית בין רכישת מוצר מארגון חסד לבין תרומה המקנה זכות השתתפות בהגרלה. בעוד שקניית מוצר נחשבת לעסקה צרכנית שאין לממנה מכספי מעשר, אף שרוכשים אותה מארגון צדקה,³⁸ הרי שבמקרה בו התמורה היא זכייה פוטנציאלית בלבד, והכסף עובר למימון ארגון הצדקה, נחלקו הפוסקים האם אפשר לרכוש את כרטיס הגרלה מכספי מעשר. הרב ישראל פייש³⁹ כתב שאין כלל לרכוש כרטיס הגרלה מכספי מעשר. מנגד, לדעת הרב וואזנר,⁴⁰ כאשר מדובר בארגון צדקה, ניתן לרכוש כרטיס להגרלה הנערכת לטובת הגדלת הכנסותיו. זאת מתוך תפיסה כי הפוטנציאל לזכייה אישית אינו גורע ממהותה של הנתינה כמעשה צדקה המותר במימון מכספי המעשר. הרב משה פיינשטיין⁴¹ כתב שהגרלה בה מוכרים כרטיסים במחיר יקר יותר מכרטיס הגרלה רגיל, ובכמות גדולה - מותר לקנות כרטיסים אלו מכספי מעשר, מאחר שהקונה יודע שזה למצוות צדקה, ואם יזכה - עליו לתרום מחדש את מחיר הכרטיס וכן מעשר מהזכייה. והרב בלוי⁴² כתב שמי שהיה רוכש את הכרטיס גם אם לא הייתה מעורבת בכך מצוות צדקה, רשאי לקנותו מכספי מעשר, ואם יזכה יתרום את שווי הכרטיס לצדקה. באתר של 'עזר מציון' מצוין: 'ניתן לשלם מכספי מעשר עד 75% מסכום הכרטיסים', ונראה להסביר חילוק זה משני כיוונים. ראשית, 25% הם הוצאות שיווק, פרסום וקניית הפרסים. שנית, מחיר כרטיס הגרלה בלי קשר לתרומה הוא בערך 25% מסך הכרטיס של המכירה הסינית,⁴³ כך ש-75% הם בבחינת תרומה לארגון. מאחר שלפי רוב הפוסקים תוקף החיוב לנתינת מעשר כספים הוא מנהג בלבד,⁴⁴ ומטרת ארגוני הצדקה בעריכת מכירות סיניות למיניהן היא כדי לעודד את הציבור לתרום יותר, נראה שיש לסמוך על הדעות המקילות, ומותר לרכוש כרטיסי הגרלה מכספי מעשר כספים.

8. ריבית בהלוואה צמודה למדד / הרב נעם אלטמן

שאלה | האם מותר לתת הלוואה, צמודה למדד המחירים לצרכן?

38. שו"ת משנה הלכות, ח"ו סי' ר.

39. שו"ת אבן ישראל, ח"ח סי' סד. ונראה שכך גם סבר הרב חיים קנייבסקי, דרך אמונה, הל' מתנות עניים פ"ז ה"ה.

40. שו"ת שבט הלוי, ח"ט סי' ר.

41. שו"ת אגרות משה, ח"ד סי' עו אות ב.

42. צדקה ומשפט, פ"א הע' פה.

43. מכירה סינית היא שילוב בין מכירה פומבית להגרלה: המשתתפים קונים כרטיסים ובחרים בעצמם לאילו פרסים ספציפיים להקצות אותם. כך ניתן להגדיל את סיכויי הזכייה בפרס מסוים לפי בחירה אישית.

44. להרחבה ראה שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט סי' א.

תשובה | התורה (ויקרא כה, לו) מצווה שלא לקחת כל תוספת על לקיחת הלוואה: 'אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך'. הוסיף השלחן ערוך (יו"ד סי' קס סעי' ב) ופסק: 'כל הנותן ברבית נכסיו מתמוטטים, וכאלו כפר ביציאת מצרים ובאלהי ישראל'. בעבר, כשלמטבע היה ערך עצמי, ההלכה התייחסה לערכו הנקוב וכל תוספת נחשבה ריבית. לעומת זאת, בכלכלה עם 'מטבע פיאט',⁴⁵ היעדר ערך עצמי למטבע לצד מדיניות מכוונת של בנקים מרכזיים להגדלת היצע הכסף, יוצרים אינפלציה ושחיקה מתמדת בכוח הקנייה. במציאות זו, ובהתאם לנוהג החברתי לבחון התחייבויות במונחים ריאליים, הצמדת חוב למדד אינה נתפסת כריבית אלא ככלי לשמירת ערך הקרן אף שהסכום הנומינלי גדל, בפועל מושב כוח קנייה זהה לזה שהלווה מבלי לייצר רווח ממשי. מבחינה הלכתית ה'חתם סופר' נקט,⁴⁶ שמאחר שהשלטון הגדיר מטבע מסוים כמטבע של המדינה בשווי מסוים, גם ההלכה מתייחסת למטבע זה בצורה קבועה. עולה מדבריו שאף שיש שינוי בכוח הקנייה של המטבע, דין המטבע נשאר כדין מטבע של חז"ל ואסור לשלם תוספת הצמדה למדד בהחזר ההלוואה. ברם, המהרשד"ם נקט⁴⁷ שיש להחזיר חוב על פי כוח הקניה שלו ביחס למחירי המוצרים. אולם כבר בדורו חלק עליו המהרש"ך.⁴⁸ הרב אוריאל לביא (שו"ת 'עטרת דבורה', ח"ב סי' יט עמ' 784) העיר בעקבות דברי המהרשד"ם, וזו לשונו: אין ללמוד מתשובת מהרשד"ם למציאות בימינו, מאחר שאין חולק שכיום מטבע השקל הוא טיבעא ולא פירי.

'אבני מילואים' (סי' קיד ס"ק א) הסיק הלכה בעקבות דברי המהרשד"ם, וזו לשונו: כבר הלכה מרווחת בישראל דאין צריך לשלם אלא אותו מטבע שפסק אף על גב דהוולו אח"כ.

עם זאת, ה'מנחת יצחק'⁴⁹ כתב שיש לחלק בין הלוואה אותה יש להחזיר רק לפי הסכום שלוה, אחרת זה ריבית. אולם אם מדובר על תשלום מכירה שהוצמד למדד, ייתכן שניתן למצוא היתר לשלם את התוספת, שהרי אין מדובר בריבית דאורייתא בכל מקרה. ישנם אף שנהגו לפשר בין הצדדים, כך כתב בספר 'מלוה ה' (ח"ב פט"ו סעי' י): נהגו רבותינו הספרדים... לפשר בין הצדדים ומשלם הלוה למלוה חצי מהסכום שהפסיד המלוה בפחות המטבע.

פשרה זו ניתן להבין עקב ריבוי הסיבות המשפיעות על האינפלציה וריבוי הדרכים בהן ניתן לקבוע את הרכב 'סל המוצרים' וחישוב מדד המחירים בהתאם לו.⁵⁰

45. מטבע פיאט הוא כסף שערך מבוסס על אמון וצו ממשלתי (כמו השקל או הדולר), ולא על נכס פיזי כמו זהב.

46. שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' קלד, וכך הבינו אותו בספר כת"ר, ח"א עמ' 143.

47. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ סי' עה.

48. שו"ת מהרש"ך, ח"א סי' סב.

49. שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' ע.

50. כך כתב ברית יהודה, פ"כ הערה כא בדעת המהרשד"ם: 'קשה לשער שיעור יוקר הפירות מחמת הפיחות, וגם מדד יוקר המחיה איננו משקף נכונה שיעור ההתייקרות מחמת הפיחות, שהוא כולל גם גורמים אחרים, ולאידך גיסא יש גורמים אחרים, שמונעים השפעת הפיחות על יוקר המחיה'.

למעשה, רוב אחרוני זמננו⁵¹ נקטו שהחזר הלוואה צמודה למדד המחירים יש בה חשש ריבית.⁵² על כן להלכה יש להימנע ולא להצמיד הלוואה למדד המחירים ללא חתימה על 'היתר עסקה'.⁵³

9. אונאה בסת"ם / משפטי ארץ

שאלה | האם וכמה יש דין אונאה בסוחר סת"ם? כגון מגילת אסתר שקנה ב־6,000 ש"ח ומוכר ב־8,000 ש"ח - האם יש בכך אונאה?
תשובה | דיני אונאה אינם תלויים במחיר שבו נקנה המוצר, אלא במחיר השוק שלו. לפיכך, סוחר עשוי למצוא מציאה ולקנותה במחיר נמוך במיוחד, ולאחר מכן למוכרה במחיר השוק ולהרוויח אף 100%, ואין בכך משום אונאה. אונאה מוגדרת כמכירה במחיר השונה ממחיר השוק בשישית או יותר.⁵⁴ בימינו קשה לקבוע מהו מחיר השוק, הן משום האפשרות לרכוש מוצרים באתרי אינטרנט, והן משום שאין אחידות במחירים.⁵⁵ קושי זה מתחדד במיוחד בתחום הסת"ם, שבו גורמים רבים משפיעים על המחיר - כגון יופי הכתב, יראת שמיים של הסופר, איכות הקלף וכדומה. אולם אף על פי שקשה להגדיר במדויק את מחיר השוק, כאשר מדובר במחיר הגבוה באופן מובהק מן המחיר המקובל, יש בכך משום גזל.⁵⁶

10. מחיצה שנפלה והזיקה לעמוד 'פלאש' / משפטי ארץ

שאלה | מהי דעת ההלכה אודות נזק שאירע במהלך חתונה. ילדים עברו במהירות במחיצה שבין עזרת גברים לעזרת נשים, כאשר וילון המחיצה היה מורם, והמחיצה נפלה והפילה את עמודי ה'פלאשים' של הצלמים. אחד הפלאשים נשבר לגמרי, ונגרם נזק של כ־1,200 ש"ח. המחיצה הובאה על ידי האמרגן של האירוע. אין תועלת בהפעלת הביטוח של האמרגן, שכן סכום ההשתתפות העצמית גבוה מסך הנזק. ההורים טוענים: הילדים התנהגו באופן סביר, ולא מתוך שובבות יתר; המחיצה ממילא התנדנדה, ולא היה נכון להציב לידה את ה'פלאשים'. האמרגן טוען: המחיצה תקינה לחלוטין, באישור מהנדס, ומעולם לא קרה שנפלה. הצלמת טוענת: ה'פלאש' הוצב באופן תקני, עם משקולת, ואינו אמור ליפול; מעולם לא קרה שנפל.

51. הרב יעקב בלויא, ברית יהודה, פ"כ אות ג; הרב משה לוי, מלוה ה', ח"ב פט"ו סעי' יב; הרב מרדכי אליהו, שו"ת מאמר מרדכי, ח"ג עמ' רנא-רנב; הרב דב ליאור, שו"ת דבר חברון, יו"ד ח"ב עמ' 90 והרב פנחס וינד, ברית פנחס, פט"ז סעי' יד.

52. אמנם יש דיינים שנטו להתיר הצמדה למדד. הובאו דבריהם בתחומין, כרך ו עמ' 208 - 234, אלא שדבריהם נאמרו לאחר 'היפר אינפלציה' של שנות השמונים בה ערכו של השקל נשחק במאות אחוזים, ובכך יש מקום להקל בהצמדה, לא כן בסביבת אינפלציה נמוכה של ממוצע 2% כיום, וכן דבריהם לא היו על הלוואה אלא על עסקת מקח וממכר.

53. להרחבה ראה בספר כת"ר, ח"א עמ' 138-168.

54. ראה שו"ע, חו"מ סי' רכז.

55. ראה דברי הרב זלמן נחמיה גולדברג והרב אשר וייס, משפטי ארץ, ח"ג, עמ' 337 ואילך.

56. ראה משפטי ארץ, ח"ג, עמ' 346.

הנזק אף גבוה מן השכר של אותו ערב. מה נכון לעשות - מי אמור לשאת בנזק על פי הדין ועל פי היושר - הורי הילדים, האמרגן, הצלמת?
תשובה | בדיני ממונות אין להשיב בלא שמיעת שני הצדדים. לפיכך נפרט את העולה מן הנתונים כפי שהוצגו בשאלה, ובסיום נציע דרך של פשרה. עוד יש להעיר כי המזיק אינו חייב לשלם עבור עמוד 'פלאש' חדש, אלא די בתשלום לפי שוויו של עמוד משומש. אין בידינו לקבוע אם הסכום שנוקב אכן משקף שווי זה.

א. חיוב הילדים

קטנים מתחת לגיל מצוות פטורים על נזקים שגרמו.⁵⁷ יש מן הפוסקים שחייבו קטן או את הוריו מדין חינוך,⁵⁸ אולם כאשר הילד פעל בשוגג וללא רשלנות - אין מקום לחייבם אף מדין זה.

ב. חיוב בעל המחיצה

בעל המחיצה טוען כי המחיצה הייתה ראויה לשימוש ואף אושרה על ידי מהנדס. מסתבר שאישור זה ניתן בעת רכישת המחיצה, ולא נבחן מחדש בכל אירוע, ולכן ייתכן שבמהלך הזמן נחלשה המחיצה ונעשתה רעועה. אם קיימות ראיות לכך שהמחיצה הייתה רעועה בפועל, אין באישור המהנדס כדי לפוטרו, שכן במקרה כזה האישור ניתן על יסוד מצב שכבר אינו קיים. הרמ"א⁵⁹ כתב כי מי שבנה כותל רעוע מתחילתו - חייב בנזקי נפילתו. לפיכך, אם יתברר שהמחיצה הייתה רעועה בזמן האירוע, יש לחייב את בעליה בנזק, שהרי המחיצה הוצבה בזמן האירוע. עם זאת, בעניינינו המחיצה לא נפלה מעצמה, אלא בעקבות מעשי הקטנים. הגמרא⁶⁰ דנה באדם שהניח תקלה ברשות הרבים והזיקה: אם הזיקה לאחר שנחה - דינה כבור; ואם הזיקה תוך כדי תנועתה - לדעת רש"י יש לחייב את בעל התקלה מדין אש, ואילו לדעת התוספות יש לחייב את מי שהניע את התקלה מדין אדם המזיק, משום שאדם חייב להתבונן שלא יגלגל או יניע חפץ בעוצמה שתגרום לו להזיק. שיטת התוספות נפסקה להלכה.⁶¹ אולם קטן אינו בר דעת לעניין זה, ואין לייחס לו אחריות מלאה. נראה שבמקרה כזה אף התוספות יודו לשיטת רש"י, שיש לחייב את בעל התקלה מדין אש.⁶² לפיכך, אם יוכח שהמחיצה הייתה רעועה - על בעל המחיצה לשאת בנזק. אם לא ניתן להוכיח זאת והדבר עומד בגדר טענות בלבד, יש מקום לפשרה, כגון פשרה הבאה במקום שבועת היסת, ובמסגרתה יישא בעל המחיצה בחלק מן הנזק.

ג. חיוב בעלת עמוד התאורה

הצלמת נהגה באופן תקין, ומותר להציב עמוד 'פלאש' סמוך למחיצה שאינה אמורה ליפול; לפיכך אין לחייבה בנזק.

ד. מצד היושר

אף על פי כן, אם התברר כי הילדים נהגו באופן שאינו מקובל, מן הראוי שכל הצדדים ישתתפו בנזק, כאשר חלקו של בעל המחיצה יהיה העיקרי.

57. בבא קמא ז ע"א.

58. ראה: הרב זלמן נחמיה גולדברג, 'קטן שהזיק במשחק בכדור', תחומין, כרך יח עמ' 49.

59. רמ"א, חו"מ סי' תטז סעי' א.

60. בבא קמא ו ע"א.

61. שו"ע, חו"מ סי' תיא סעי' ג; וביאור הגר"א שם ס"ק י.

62. ראה: תחומין, כרך יח, עמ' 48-49.

11. חובת הודעה מוקדמת בכתב / משפטי ארץ

שאלה | אני עובד במקום עבודה כשנתיים. אין בינינו חוזה עבודה כתוב, אלא הסכמה בעל פה. הודעתי למעסיק על עזיבתי כשלושה חודשים מראש, בעל פה. לאחר שלושה חודשים וקצת אני מבקש לעזוב את העבודה. המעסיק דרש ממני מכתב התפטרות; שלחתי לו, ומתאריך המכתב ועד לתאריך העזיבה ישנם 11 ימים. המעסיק מבקש להפחית 19 ימי שכר, בטענה שעל פי החוק נדרשת הודעה מוקדמת של 30 יום בכתב, ואם לא השלמתי 30 ימי עבודה ממועד המכתב - יש לקזז את ההפרש. מהי דעת תורה בעניין?

תשובה | בדיני ממונות אין להשיב בלא שמיעת שני הצדדים, ולפיכך נפרוס את העקרונות העולים מן השאלה. על פי ההלכה, ניתן להתפטר אף בדיבור בלבד.⁶³ לעומת זאת, על פי החוק קיימת חובה למסור הודעה מוקדמת בכתב, בין היתר כדי למנוע אייבנות בין הצדדים. בספר 'אורות החושן - עבודה וקבלנות'⁶⁴ נכתב כי דרישה זו מתקבלת גם על פי ההלכה, שכן יש בה משום תקנת העולם ומניעת מחלוקות. מסתבר שתכליתה להבטיח גמירות דעת מצד העובד ולהבהיר למעסיק שמדובר בהחלטה סופית, וכן לצמצם נזקים אפשריים. לפיכך, באופן עקרוני יש ממש בטענת המעסיק. זאת ועוד, בדיני עבודה יש משקל למנהג, וחוקי העבודה מעצבים פעמים רבות את המנהג המחייב. אלא שכמו בדרישות כתב פורמליות רבות, כגון דרישת הכתב בהסכם תיווך או בעסקת מקרקעין מכל סוג, כולל שכירות, מסתבר שכאשר קיימת ראייה ברורה לכך שהמעסיק הבין שמדובר בהתפטרות סופית - אין לעמוד על קוצו של יו"ד בעניין זה, שכן לא נגרם למעסיק כל נזק. כמו כן, העובדה שהמעסיק דרש מכתב התפטרות רק בתום התקופה, אף שהיה מודע למצב החוקי, כפי שהתברר לבסוף, עשויה ללמד שלא נהג במלוא היושר, ולפיכך אין לקנוס את העובד בשל כך.

למסקנה: הדרישה החוקית להתפטרות בכתב אכן מחייבת, אולם יש לשקול בכל מקרה לגופו האם יש מקום לאכוף את הדרישה הפורמלית במלואה, או שמא די בנסיבות הקיימות כדי לפטור את העובד מהשלמת ימי ההודעה המוקדמת.

12. הסתמכות על פוסקים / הרב מנחם פרל

שאלה | על אילו פוסקי הלכה מכון צומת מסתמך בדרך כלל?

תשובה | עמדותיו ההלכתיות של המכון מתגבשות לאור עיון נרחב בספרות הפסיקה הרלוונטית לדורותיה, על כל צדדיה, כפי שניתן לראות במאמרים ובספרים של המכון. מבין פוסקי הדורות האחרונים, הפוסקים העיקריים שהמכון הולך בדרכם הם הרב שלמה זלמן אויערבך, הרב יהושע ישעיה נויבירט מחבר 'שמירת שבת כהלכתה', הרב ישראל רוזן מייסד וראש המכון, ויבדל לחיים טובים מו"ר הרב יעקב אריאל, שהכרעותיו הן המחייבות במכון מאז פטירת הרב רוזן. פוסקים נוספים שיש להם השפעה רבה על קבלת החלטות במכון,

63. ראה רמ"א, חו"מ סי' שלג סעי' ה; וש"ך שם ס"ק מז.

64. אורות החושן - עבודה וקבלנות, עמ' 211-212.

הם הרב שאול ישראל, הרב עובדיה יוסף ובניו, הרב מרדכי אליהו ויבדל לחיים טובים הרב אשר וייס. מלבד כל אלו, המכון עומד בקשר עם פוסקי הלכה נוספים ומגוונים - בכתב, בפגישות ובשיחות טלפון.

13. אישורי ההלכה של המכון / הרב מנחם פרל

שאלה | האם אין בעיה בכך שמכון צומת מתפרנס מהאישורים שהוא עצמו נותן?
תשובה | ראשית, יש להודות בכנות שאכן יש בכך חיסרון. החיסרון קיים בכל מערכת כשרות באשר היא, שאינה יכולה להתבסס על מתנדבים. דרכו של עולם שמערכת כשרות מסודרת גובה תשלום על שירותיה, וזאת במגוון מערכות כשרות - כשרות על אוכל, כשרות טכנולוגית למכשירים שונים, בדיקות שעטנז וכד'. בעניין זה אין הבדל בין הרבנות הראשית לישראל ובין הבד"צים למיניהם - כולם גובים תשלום. עם זאת, עצם קיומו של החיסרון בגופי כשרות רבים אינו פוטר מהצורך להתמודד איתו. ואכן מכון צומת מתמודד איתו בכמה דרכים: א) הסתמכות שיטתית על פוסק הלכה עצמאי שאינו מתפרנס מהמכון ואינו תלוי בו - מו"ר הרב יעקב אריאל, שהמכון מחויב להכרעותיו. ב) בשונה ממשגיחי כשרות רבים שמקבלים את משכורתם ישירות מהמקום שבו הם משגיחים (מסעדה, מפעל, מרכז רפואי וכד'), במכון צומת כל העובדים הם עובדי המכון ולא עובדי העסק המושגת, כך שאין להם רווח אישי ממתן האישורים. ג) לכל אישור מצורף מסמך עם נימוקים והנחיות המתפרסם מיידית באתר המכון. ד) המכון פרסם את ספר צומת וכן תשובות הלכתיות רבות, וכן מעניק מענה יומיומי לפונים רבים בערוצי תקשורת מגוונים, בכתב ובעל פה, ובכך מאפשר שקיפות והיכרות של הציבור עם דרכו ושיטתו. ואחר כל זאת, אכן תקוותנו היא שהצורך בכשרות טכנולוגית יקבל הכרה לאומית וממשלתית, וממילא יהיה עוד יותר עצמאי ובלתי תלוי בתשלומי המושגחים.

14. פטור מטבילה לכלים שבאישור / הרב מנחם פרל

שאלה | האם מכשירי חשמל באישור מכון צומת פטורים מטבילה?
תשובה | בדרך כלל לא. סתם אישור של מכון צומת הוא לשימוש השגרתי במכשיר על פי ההלכה, ולא לפטור מטבילת כלים. מצוי שמכשיר שקיבל אישור ממכון צומת לשימוש השגרתי כולל את הכיתוב 'פטור מטבילה', ללא כל אישור רבני או עם אישור של גוף אחר - במקרים אלו אין קשר בין האישור של מכון צומת ובין הכיתוב הפוטר מטבילה, ומכון צומת לא לוקח שום אחריות על הפטור מטבילה. עם זאת, יש מכשירים שקיבלו אישור של פטור מטבילת כלים, ובמקרים אלו בלבד - הפטור מטבילה מפורש בנוסח האישור של מכון צומת.

15. הגבלת האישורים בזמן / הרב מנחם פרל

שאלה | למה האישורים של מכון צומת מוגבלים בזמן? האם יש הבדל בין מוצר עם אישור פג תוקף למוצר בלי אישור?
תשובה | הסיבה להגבלת האישורים בזמן (בד"כ שלוש שנים) היא שייצור מכשירי חשמל אינו עניין סטטי אלא דינמי. ככלל, החברות מבצעות שינויים שונים במכשירים, גם כשמדובר באותו מכשיר, אותה נראות חיצונית ואותם פרטי דגם בדיוק. לעיתים מדובר בשינויים זעירים שהיבואן אפילו לא מודע להם, אך יש להם חשיבות הלכתית. ולכן נדרש מעקב וחיידוש של האישור, כדי שהוא יישאר מעודכן ואמין. זאת בדומה לאישורי כשרות בתחום המזון

המתועש. יצוין שהדבר מקובל בתחום הכשרות הטכנולוגית, ויש גופי כשרות טכנולוגית אחרים שמגבילים את האישורים שלהם לשנה אחת.

16. מכשירים ללא אישור המכון / הרב מנחם פרל

שאלה | האם מכשירים ללא אישור הם לא כשרים, או שיכול להיות שהם כשרים ורק לא נבדקו אצלכם?

תשובה | מכון צומת יודע את מקומו, ולא טוען שכל מה שלא נבדק בו אינו כשר. עם זאת, כדי לדעת שמכשיר כשר יש צורך לבדוק האם הוא פועל על פי ההלכה. בחלק מהמכשירים נדרשת בדיקת מעבדה לשם כך, ובכל המכשירים נדרשת ידיעה ברורה בהלכה למעשה והגדרה נכונה של השאלות שיש לברר בכל מכשיר ובכל דגם.

17. מכשירים ללא אישור המכון 2 / הרב מנחם פרל

שאלה | האם מתן אישור למכשיר כלשהו מלמד בהכרח שמכשירים דומים לו ללא אישור הם בעייתיים ומצריכים בדיקה?

תשובה | מתן אישור מלמד שיש צורך באישור. עם זאת, לעיתים אישור ניתן בעקבות הבנה שחלק משמעותי מהציבור אינו בקי בהלכה, ומוכן להשתמש במוצר רק עם אישור של גוף הלכתי, בשעה שבאמת אין צורך בבדיקה מעמיקה כדי להתיר את השימוש במוצר, והבקי בהלכה יוכל לבדוק בעצמו ולקבוע את דין המוצר. ולכן התשובה המלאה והמדויקת לשאלה זו משתנה ממוצר למוצר ומאדם לאדם, ולמעשה, יש ללמוד את ההלכות השייכות למוצר שבו עוסקים, וגם את אופן היישום שלהן במוצר. מכון צומת משקיע רבות בהנחלת הידע ההלכתי-טכנולוגי במגוון דרכים, על מנת שהיכולת להבחין בין אסור למותר תהיה נחלתם של רבים ככל האפשר.

18. מכשיר בייביסנס / הרב מנחם פרל

שאלה | האם ואיך ניתן להשתמש במכשיר בייביסנס בשבת?

תשובה | בעבר הרחוק היה למכון התקן שבת לבייביסנס שהתבסס על הפעלה וכיבוי בגרמא, אך מסיבות שונות הוא כבר לא בשימוש כיום. אם יש נסיבות מיוחדות לצורך בבייביסנס, כגון הערכה רפואית לסיכון מוגבר, או סיבה משמעותית אחרת לחשש, אזי ייתכן שיהיה ניתן להתיר הפעלה וכיבוי בשינוי, ויש להתיעץ אישית עם רב לפני כן.

19. שינוי מצב במאוורר / הרב מנחם פרל

שאלה | האם מותר לשנות מצב במאוורר מקבוע במקומו למסתובב? יש הבדל בין סוגי מאווררים שונים?

תשובה | בדרך כלל, במאוורר ששינוי המצב שלו מקבוע למסתובב הוא עם כפתור עליון נלחץ, יש רק מנוע אחד של המאוורר, ולחיצה על הכפתור העליון מקרבת גלגל שיניים אל מנוע המאוורר כך שגם הוא מסתובב על ידו, ללא הפעלה חשמלית נוספת, וזה מותר, כמובא בספר צומת⁶⁵ בשם הרש"ז אויערבך ופוסקים נוספים. לעומת זאת, במאוורר ששינוי המצב שלו מקבוע למסתובב נעשה במשיכת חוט, בכמה מקרים שנבדקו היה מדובר במנוע קטן

65. ספר צומת, ח"ב עמ' 65.

נוסף שמסובב את המאוורר, וזה אסור בשבת, וכך המצב גם במאוורר שבו מסובבים כפתור לעצם ההפעלה וממשיכים את הסיבוב כדי שהמאוורר עצמו יסתובב. כדי לתת תשובה ספציפית, צריכים לפרק את המאוורר ולבדוק אותו.

20. הצטרפות לגוי במעלית / הרב מנחם פרל

שאלה | האם מותר בשבת להצטרף לגוי שמשתמש במעלית רגילה שאינה מעלית שבת?
תשובה | בספר צומת⁶⁶ סקרנו התייחסויות ונימוקים של פוסקים שונים לשאלה זו. למעשה, יש להבחין בין התשובה העקרונית לשאלה זו ובין התשובה המעשית. באופן עקרוני, יש אפשרות להתיר זאת, שהרי הגוי אינו מוסיף מלאכה עבור היהודי, ומזמין את המעלית עבור עצמו - 'אדעתא דנפשיה קעביד', וההשפעה של תוספת משקל על מעלית אינה בהפעלה אלא בשינוי זרם חשמלי. עם זאת, ההיתכנות המעשית של הדברים היא גבולית. כל גוי עם מעט רצון טוב, ברגע שיבין שזקוקים לו, יעשה מעט יותר כדי לעזור למי שזקוק לו ולכן החשש לגלישה מ'אדעתא דנפשיה' ל'אדעתא ד'ישראל' הוא גדול. בין אם זה עזרה בהמתנה והשארת הדלת פתוחה עד שהישראל יגיע, בין אם זה בבחירת הקומה שהישראל צריך גם כאשר הגוי צריך קומה אחרת, בין אם בהזמנה יזומה של המעלית רק עבור הישראל. ולכן בפועל יש להימנע מכך, ובוודאי שאין לתכנן נופש במלון בשבת על סמך 'גוי של שבת' שיפעיל את המעלית או הפעלות אסורות אחרות בשבת - לא בארץ ולא בחו"ל.

21. שימוש במיחם 'גלישבת' ביום טוב ללא העברה למצב שבת / הרב הראל דביר

שאלה | אני עובדת במוסד רפואי שיש בו מיחם גלישה גדול באישור מכון צומת ('גלישבת'). בשבת המיחם נמצא במצב 'שבת' שבו אפשר להשתמש במים ללא הגבלה. שמת' לב שבחגים המיחם לא עובר למצב 'שבת'. האם זה תקין? והאם השימוש ב'גלישבת' במצב 'שבת' מותר לכתחילה או רק לחולים?

תשובה | אכן, גם בחגים המיחם צריך להיכנס למצב 'שבת', אחרת יש להימנע מלהשתמש בו, אלא אם כן מדובר במקום הכרח רפואי וכד'. הסיבה לכך היא שבמיחם 'גלישבת' יש ברז חשמלי שמכניס אליו מים חדשים, והוא נפתח עם הוצאת מים ממנו. הפעלת הברז היא ישירה, וביום טוב לא הותר להפעיל מכשירי חשמל, גם לא לצורך אוכל נפש, ולכן לא מפעילים תנור ומיקרוגל ביום טוב, אלא רק על ידי שעון שבת. ולכן יש צורך להעביר למצב 'שבת' גם ביום טוב, ולהימנע משימוש במיחם אם הדבר לא נעשה. מכשירי 'גלישבת' רבים כוללים שעון אסטרונומי שמכניס אותם אוטומטית למצב שבת בכל שבת וחג, וזה הפתרון הרצוי למצב שתיארת - וכיום, מכון צומת מאשר למרכזים רפואיים רק מכשירים הפועלים באופן זה. בנוגע לשאלה האחרונה - במצב 'שבת', השימוש בגלישבת מותר לכתחילה לכל אדם.⁶⁷

66. ספר צומת, ח"ב פט"ו עמ' 130 הערה 18.

67. להרחבה על אופן פעולתו של 'גלישבת' ועל העקרונות ההלכתיים שעומדים ביסודו, ראו בצמד מאמרי: 'הנאה בשבת ממים שחוממו בהיתר במיחם גלישה ('גלישבת')', תחומין מד (תשפ"ד) עמ' 193-197; 'שימוש במים שחוממו בהיתר בשבת', אסיף י (תשפ"ה) עמ' 182-197. הרחבה נוספת מהיבטים שהמאמרים לא עסקו בהם תבוא בפרק על 'גלישבת' בכרך השלישי של ספר צומת, שא"ה יראה אור בקרוב.

22. השארת מכונה לשטיפת רכבים פתוחה בשבת / הרב הראל דביר

שאלה | יש לי מכונה אוטומטית לשטיפת רכבים בתשלום. בעלי רכבים מגיעים אל המכונה ומשתמשים בה לשטיפה עצמית. המכונה מופעלת על ידי הכנסת תשלום על ידי בעלי הרכבים, ללא צורך בטכנאי. האם מותר להשאיר את המכונה פתוחה בשבת?
תשובה | נראה שיש לדון בדבר מארבעה צדדים: שביתת כלים, לפני עיוור ומסייע לדבר עבירה, שכר שבת, זילותא דשבת.

א) מצד שביתת כלים, להלכה אין אדם מצווה על שביתת כליו.⁶⁸ ועם זאת, הפוסקים כתבו במפורש שאין להשתמש בהיתר זה להפעלת מפעלים ופעילות עסקית בשבת, משום זילותא דשבת.⁶⁹ נידונו דומה במידה רבה למפעל, שכן הפעילות האוטומטית היא עסקית ואינה לצורך שבת, ואף גרוע מזה - היא לצורך מחללי שבת, ואף נעשית ברשות הרבים ובפרהסיא, ולכן נראה שיש להימנע ממנה, אף אם לא מדובר באיסור מובהק ו'פורמלי'. וגדולה מזו מצאנו שרבים הסתייגו משימוש בשואב אבק אוטומטי ביתי בשבת, ועל צבאם הרב עובדיה יוסף,⁷⁰ וק"ו לנידון דידן שהפעילות החשמלית נעשית בפרהסיא, תמורת תשלום, תוך חילול שבת ושלא לצורך שבת. יש פוסקים שאף נקטו שיש איסור שביתת כלים במקרה של מלאכת איסור ע"י יהודי אחר,⁷¹ ודבריהם מחודשים, ואולי התכוונו לא לאסור משום שביתת כלים ממש אלא משום זילותא דשבת, וצ"ע. מכל מקום, נראה שלאור האמור, יש להימנע מהשארת מכונת השטיפה פתוחה בשבת.

ב) מצד לפני עיוור, כבר נתקבלו על דעת רבים דברי הש"ך,⁷² ועל פיהם נוהגים מורי הוראה רבים להתיר סיוע לעבירה כשהמסייע אינו מתכוון לכך ואינו עושה פעולה בשעת העבירה ממש, והעובר הוא יהודי שבעוה"ר אינו שומר תורה ומצוות, כבנידונו. ואף שיש לשאת ולתת רבות בפרטי דין זה, מכל מקום דומה שיש בזה צדדי היתר המספיקים מעיקר הדין, ואם היה הדבר תלוי רק בשאלה זו, היה מקום להקל, ואכמ"ל, אך מכיוון שכתבתי בסעיף הקודם שיש להימנע, לא אאריך בזה עוד כאן.⁷³

ג) מצד שכר שבת, לכאורה יש כאן איסור הנאה משכר שבת. ואף שכספי השבת והחול מעורבים זה בזה בחשבון שאליו המשתמשים משלמים - סוף סוף יש תשלום קבוע וקצוב על כל שימוש ושימוש, ולכן אין נראה לומר שהשכר הוא בהבלעה. האפשרות המומלצת למנוע שכר שבת היא צירוף שותף גוי לעסק, אלא שצ"ע האם זה אפשרי בנידונו. במקרה דומה, כתב הרב יעקב אריאל לתת את רווחי השבת לצדקה.⁷⁴ מעין זה כתב כבר ה'אגרות משה' (או"ח ח"ד סי' נה), והדגיש שיש לתת לצדקה בלי כל הנאה והכרת טובה ממישהו, וזו לשונו:

68. שו"ע, או"ח סי' רנב סעי' ה ועוד רבים.

69. כגון ארחות שבת, ח"ג סי' כט סעי' ח והערה עד, ועוד רבים, דברי חלקם הובאו בספר צומת, ח"א עמ' 63 הערה 35.

70. קיבצתים בתשובה שכתבתי בנושא: 'הפעלת שואב אבק רובוטי בשבת', אמונת עתיך 145 (תשרי תשפ"ה) עמ' 30.

71. הובאו בקדושת השבת (הררי), ח"ב עמ' יח וסביבתו, ויעוין שם עוד בדברים הנוגעים לנידונו.

72. ש"ך, יו"ד סי' קנא ס"ק ו.

73. וראה מה שציינתי בתשובתי על השכרת צימר עם מחמם מים מהיר למחללי שבת, אמונת עתיך 150 עמ' 34.

74. הערה על שו"ת חבל נחלתו (אפשטיין), ח"ז סוף סי' ו הערה 5.

ונראה דהשכר דיום האסור, שלא שייך להניחו שם, יתנהו לאיזה צדקה ובאופן שלא ידעו כלל ולא יהיה לו שום הנאה אף לא הכרת טובה משום אדם.⁷⁵ ולכאורה בנידונו היה מקום להקל מדין שכר שבת, משום שהתשלום אינו על עבודה בשבת, אלא על שימוש במכונה, ואין זה שונה מהותית מתשלום על טבילה במקווה שאין בו שכר שבת,⁷⁶ או ביקור בגן חיות שגם עליו נפסק שאין בו שכר שבת,⁷⁷ אלא שהיתרים אלו מותנים בכך שהתשלום הוא גם תמורה לעבודה שנועשית בסמיכות לשבת, כמבואר שם בשם הרש"ז אורבך,⁷⁸ הא לאו הכי יש איסור שכר שבת גם על שימוש במכונה, כפי שמצאנו במפורש בחז"ל ובפוסקים,⁷⁹ שיש איסור שכר שבת במרחץ. וכן כתב הרב וייס⁸⁰ שאיסור שכר שבת נוהג גם בהשכרת חפץ. ואין להתיר את השכר בטענה שמשלמים גם על עלות המכונה ואחזקתה, שהרי סברה זו קיימת גם בבית מרחץ, ובכל זאת חל בו איסור שכר שבת.

ד) אחר הדברים האלה, נראה שגם מעבר לסעיפים ההלכתיים, יש בעיה גדולה בעצם התמיכה בחילול שבת, שיש בהשארת המכונה פעילה בשבת. ואף אם לא היה איסור בדבר, היה צריך להימנע מכך. ואיך יהודי שמסור לשמירת השבת יסייע לאנשים לחללה, כשבדיו למונעם מכך? איך תיראה הפרהסיא הציבורית במדינת ישראל, אם שומרי השבת בעצמם מסייעים לחלל אותה?

לסיכום: נראה שיש להימנע מהשארת המכונה פתוחה בשבת, משלוש סיבות: א) יש להימנע מפעילות עסקית וניכרת בשבת, גם אם היא נעשית באוטומציה, וק"ו כשהיא נעשית ברשות הרבים ותוך חילול שבת מובנה. ב) נראה שיש בתשלום על השימוש במכונה בשבת משום שכר שבת. ג) מעבר לסעיפים ההלכתיים, יש בעיה גדולה בעצם התמיכה בחילול שבת.⁸¹

23. צריכת מים בקראון נייד בשבת / הרב הראל דביר

שאלה | יש לנו קראון נייד שמחובר למיכל מים עם משאבה. כשאנחנו פותחים את הברז בקראון אנחנו שומעים שהמשאבה פועלת. האם מותר לפתוח את הברז בשבת? האם זה משנה אם יש מיכל התפשטות?

תשובה | יש להימנע מפתחת הברז בשבת, שכן היא מפעילה את המשאבה. לו היה מדובר במשאבה שמשרתת כמות גדולה של אנשים, השאלה הייתה מורכבת יותר, שכן ככל שהמשאבה מיועדת לכמות גדולה יותר של אנשים, ומספקת כמות גדולה יותר של מים - כך הסיכוי להפעלתה בפתחת ברז קטן יותר;⁸² אך במקרה זה מדובר בהפעלה ודאית או כמעט

75. וכתב על כך הרב אשר וייס, 'שכר שבת', אתר 'מנחת אשר': 'ונראה דגם האג"מ לא היה מתיר לעשות עבודה בשבת או להשכיר כליו לשבת על מנת ליתן את הכסף לצדקה, אלא דכיון שאין שאלה זו מתעוררת אלא בימים ספורים בשנה הוי כשעת הדחק גדול, ומשום כך הקיל ע"י נתינת השכר לצדקה וכמבואר'.

76. שמירת שבת כהלכתה, פכ"ח סעי' עב.

77. שם, סעי' עג.

78. שם הערה רמט.

79. שו"ע, או"ח סי' רמה סעי' א.

80. הרב אשר וייס שם.

81. מתחילה כתבתי את התשובה שלא למעשה אלא כחוות דעת לשימושו של השואל, מכיון שלא היה ברור לי שבסמכותי לאסור מהטעמים הללו (מלבד שכר שבת), שחלקם חורגים מה'הלכה היבשה'; אך משהראיתי את התשובה לכמה ת"ח וכולם הסכימו על האמור בה, התחזק ביטחוני באמור בה.

82. ראה ספר צומת, ח"ב פי"ז.

ודאית, שמתרחשת מייד עם פתיחת הברז ונעשית בכוננת מכון, ולכן יש להימנע ממנה בשבת. מיכל ההתפשטות מיועד לספק לחץ מים מיידית עוד לפני שהמשאבה מספקת אותו, אך אין בקיומו כדי לשלול את ההשפעה על המשאבה.

24. ציצית צבאית לחייל גוי / רס"ן (מיל') הרב שבח שולמן

שאלה | במהלך מלחמת 'חרבות ברזל', הרבנות הצבאית חילקה ציציות צבאיות רבות, כחלק מהשאפה להרבנות תורה ומצוות במחנה ישראל: 'כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך, להצילך ולתת איבך לפניך' (דברים כג, טו). חיילים רבים ביקשו ללבוש ציצית צבאית כשרה, ולפעמים גם פלוגות שלמות. אולם, לעיתים, לחיילים שעמדו בתור לקבלת ציצית נלוו גם חיילים שאינם יהודים. השאלה היא האם ככלל מותר להעניק ציצית לגוי, ובייחוד במצב זה?

תשובה | בגמרא במסכת מנחות (מג ע"א) מובא: 'אין אדם רשאי למכור טלית מצוייצת לעובד כוכבים עד שיתיר ציציותיה'. הטעם הראשון לכך הוא 'משום זונה', וביאר רש"י: 'אסור לתת ציצית לגוי שמא אישה תחשוב שמדובר באדם מישראל, ותעבור על 'לא תתחתן בם'. הסבר נוסף ברש"י הוא שמא הציצית תגיע לעובדת כוכבים, והיא תאשים איש ישראל שזנה עמה. הגמרא מביאה טעם נוסף: 'שמא יתלוה עמו בדרך ויהרגנו'. הרמב"ם (הל' ציצית פ"ג ה"ט) פסק כהסבר השני, וזו לשונו:

ואסור למכור טלית מצוייצת לכותי עד שיתיר ציציותיה, לא מפני שיש בגופה קדושה אלא שמא יתעטף בה ויתלוה עמו ישראל וידמה שהוא ישראל ויהרגנו. ב'שלחן ערוך'⁸³ פסק כרמב"ם, והזכיר את החשש שיהודי יסמוך על הגוי בשל הציציות שעל בגדו. בספר 'עולת תמיד' (שם ס"ק ג) העיר על כך שה'שלחן ערוך' השמיט את הטעם של חתנות או זנות עם הגוי, וכתב:

ובגמרא אמרינן עוד טעם משום זונה ישראלית שתהיה סבורה שהוא ישראל ותבעל לו, ולא יפה עשה המחבר שהשמיט טעם זה, כי יש נפקא מינה לדינא. ה'משנה ברורה'⁸⁴ הביא את דברי ה'חיי אדם'⁸⁵ שמצד אחד, כיום אין לחוש לשפיכות דמים, ומצד שני, עדיין קיים החשש לזנות. הרב עובדיה יוסף⁸⁶ צידד בשיטת הרמב"ם וה'שלחן ערוך', שהטעם המרכזי לאיסור מכירת ציצית לגוי הוא מחשש שפיכות דמים. הוא גם אימץ את דברי ה'חיי אדם' שבזמן הזה אין חשש שפיכות דמים. לעומת זאת, 'כף החיים' (או"ח סי' כ אות יב) כתב:

ולי נראה דאיתא ואיתא, דהא שמענו כמה וכמה פעמים שעשו ובקשו לעשות ר"ל. ודברי רבותינו ז"ל אינם זיזים ממקומם.

83. שו"ע, או"ח סי' כ סעי' ב.

84. משנה ברורה, שם ס"ק ז.

85. חיי אדם, כלל יא סי' מב.

86. שו"ת יביע אומר, ח"ב יו"ד סי' יט.

טעם נוסף מצאנו ב'עטרת צבי'⁸⁷ שהחשש הוא לאו דווקא שפיכות דמים, אלא שאדם מישראל עשוי לחשוב שמדובר ביהודי כשר, וייכשל במאכלות אסורות. למעשה, כאשר חייל שאינו יהודי רוצה לקבל ציצית, יש לבחון האם הדבר יביא לידי טעות ומכשול מול החיילים היהודים, שעשויים לטעות בו כשיראו אותו לבוש בציצית כאדם מישראל. הטעם המרכזי שהובא ב'שלחן ערוך' וברמב"ם, שהגוי יהרוג את הישראלי שיסמוך עליו, ודאי שאינו שייך במקרה דנן, שכן מדובר בחייל שבא למסור את נפשו למען עם ישראל, ונלחם כתף אל כתף עם חבריו היהודים, למען ניצחון ישראל. מה גם שלשיטת ה'חיי אדם', ה'משנה ברורה' והרב עובדיה יוסף, כיום לא חוששים לכך. מסתבר שאף לאחר שירותו הצבאי, החייל לא ינצל את הציצית שברשותו כדי לפגוע באיש מישראל. ניתן לצרף לכך את סברת הרב יעקב אריאל, שסממנים יהודיים מצויים לקנייה באינטרנט לכל הדורש.⁸⁸ אולם החשש שמראהו היהודי-דתי של הגוי יטעה את החייל היהודי עומד בתוקפו. שהרי אם יביא מביתו אוכל טרף ויכבד את חבריו, הם עשויים לסמוך על מראהו החיצוני כיהודי דתי ולהיכשל באיסורים שונים. כמו כן, לצערנו, הטעם של זנות קיים אף בימינו, וייתכן שהחייל ילבש את הציצית גם שלא בשעת קרב, ובנות ישראל עשויות לחשוב שמדובר בחייל יהודי. לכן נראה שעל הרב הצבאי שמחלק ציציות להיות זהיר ורגיש ביותר. מלבד הסברות הנ"ל שהקלו בדבר, עוד יש להוסיף שאם סירוב לתת לחייל ציצית יביא חלילה לאיבה, לירידה במוטיבציה ולפגיעה באחוות הלוחמים, ודאי שנכון למסור לידיו את הציצית. מקור לכך מצאנו בהלכות מזוזה, שנאסר על אדם המשכיר בית לגוי, להשאיר מזוזה, אפילו אם הגוי מבקש ('שלחן ערוך', יו"ד סי' רצא סעי' ב), ועם זאת הרמ"א מוסיף: 'ונראה לי דמכל מקום, במקום דאיכא למיחש משום איבה, ושירע משום זה לישראל, שרי'. וכך כתב הרב זילברשטיין,⁸⁹ שאם התירו לתת לגוי מזוזה משום איבה, כל שכן שמותר לתת לו ציצית שקדושתה פחותה.

לפיכך, על הרב לשאול את החייל הגוי מדוע הוא מבקש ציצית. אם החייל חושב שזו 'סתם' מתנה לפני יציאה לקרב, ניתן להציע לו גופייה ללא ציצית, או להניא אותו בדרך אחרת שלא תוביל לאיבה. ואולם, אם החייל שאינו יהודי רוצה ללבוש את הציצית כסגולה לשמירה ולהינצל בזכות קיום המצוה, ניתן להעניק את הציצית, ולסמוך על דברי הרמב"ם בתשובה (סי' ס): 'שכל מצוה שהגוי עושה, נותנין לו עליה שכר', ובלבד שיעשה לשם מצוה.⁹⁰ אמנם, על סברה זו קשה לסמוך בשיגרה הצבאית, שלא ביציאה לקרב.

87. עטרת צבי, סי' כ ס"ק ה.

88. אתר 'ישיבה', ל' בשבט תש"פ, 'מכירת סממנים יהודים לגוי'. אולם ראה שם שהרב אריאל הסתפק למעשה.

89. ווי העמודים וחשוקיהם, ח"ח שאלה יד.

90. ראה ר"נ גוטל, 'אם יש שכר לגויים בקיום מצוות שנצטוו בהן ישראל', אור המזרח ל, תשרי תשמ"ב, עמ' 64-69.